

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЖАРГОНІЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проведено аналіз деяких особливостей семантичної деривації різноманітних жаргонізмів, що намітилися й активно діють у сучасній українській мові. Матеріалом для дослідження слугували утворення, зафіксовані в Інтернет-дискурсі, у мові публіцистики, художньої літератури, а також у живому розмовному мовленні певних соціальних і професійних груп. Схарактеризовано семантичні субстандартні одиниці, що постали завдяки розширенню значеннєвої структури питомих і запозичених слів на основі метафори й метонімії.

Ключові слова: жаргонізм, семантична деривація, дискурс, субстандартний, метафора, метонімія.

Стишов А.А. Семантическая деривация жаргонизмов в современном украинском языке. В статье анализируются некоторые особенности семантической деривации различных жаргонизмов, наметившиеся и активно действующие в современном украинском языке. Материалом для исследования послужили образования, зафиксированные в интернет-дискурсе, в языке публицистики, художественной литературы, а также в живой разговорной речи определенных социальных и профессиональных групп. Охарактеризованы семантические субстандартные единицы, возникшие вследствие расширения семантической структуры исконных и заимствованных слов на основе метафоры и метонимии.

Ключевые слова: жаргонизм, семантическая деривация, дискурс, субстандартный, метафора, метонимия.

Styshov O. A. Semantic derivation of jargons in modern Ukrainian language. The research is relevant due to the intensification of dynamics of the formation, functioning and penetration of social and professional jargon into conversational, journalistic and fiction styles in the Ukrainian language in the late XX - early XXI century. The aim of the research is to provide linguistic analysis of predominantly new (less frequently - known earlier) jargons of modern Ukrainian language formed by semantic way. The article has the following objectives: to clarify the concept of "jargon", to enter new lexical items from different jargons formed by lexical and semantic way and mostly unrecorded in Ukrainian dictionaries into scientific usage; to conduct proper linguistic analysis of some features of semantic derivation, emerging and active in modern Ukrainian language. Sub-standard formations, recorded in the online discourse in the language of journalism, fiction, and in the colloquial speech of certain social and professional groups served as the material for the study. This article provides a detailed analysis of some features of semantic derivation of different jargons. The author made the following conclusions: semantic derivation processes in discourse of Ukrainian jargons, especially among youth, sports, computer, automotive, military and police are very active; especially productive are processes of semantic expansion of sub-units mainly based on different kinds of metaphors somewhat less - metonymy; Ukrainian modern jargon has predominantly anthropocentric nature because the main object of interest is concentrated on the person, including their appearance, psychological and intellectual features, demeanor, communication and so on.

Key words: jargon, semantic derivation, discourse, substandard, metaphor, metonymy.

У кінці ХХ — на початку ХХІ століть оновлення й збагачення лексико-семантичної системи української мови відбувається більш динамічно, ніж у

попередні періоди її розвитку. Словниковий склад досяг набагато ширшого обсягу, вищого рівня, що зумовлено динамікою суспільного життя цього періоду, істотним зростанням обсягу отримуваної сучасним соціумом інформації, яка значно розширює межі мовного простору. Це стосується не тільки власне літературної лексики, а й різних груп слів обмеженого вжитку, які в останні десятиліття активно виникають і служать невичерпним джерелом збагачення виражальних засобів української мови. Тому, природно, нині зростає інтерес як українських, так і зарубіжних учених до студіювання динаміки розвитку соціальних і територіальних діалектів (Л. Ставицька, О. Тараненко, Л. Кудрявцева, Л. Струганець, Ф. Бацевич, Н. Шовгун, І. Шур, Р. Бесага, Б. Коваленко, Л. Карпець, У. Потятиник, А. Семів, А. Сагаровський, В. Мокієнко, Ю. Волошин, В. Хімік, О. Гуц, О. Беглова, О. Какоріна, Н. Мечковська, О. Лукашанець, В. Лабов, Т. Sabljak, P. Merle, S. Augenstein, F. Januschek та ін.).

На межі тисячоліть у всіх сучасних високорозвинених мовах засвідчено істотну активізацію (своєрідний «бум») творення і функціонування різноманітних жаргонізмів, які є переконливим свідченням того, що мови вільно й інтенсивно розвиваються в різних їх виявах. У сучасній українській мові, крім запозичень, більшість названих одиниць виникає на основі питомих слів і словосполучень. Цікаво, що серед останніх чималий корпус жаргонізмів утворився шляхом зміни семантичної структури відомих, переважно власне українських, а також давноосвоєних лексем. Адже така вторинна номінація дає змогу при мінімальній затраті зусиль, пов'язаних із мовленнєвою діяльністю, передавати, приймати й засвоювати максимум інформації. Цьому, безперечно, сприяє відомий закон економії мовної енергії.

Явища семантичної деривації в різноманітних жаргонах у кінці ХХ – на початку ХХІ століть плідно вивчають такі слов'янські лінгвісти, як О. Єрмакова, Т. Щукліна, Н. Джеус, О. Логінова, Н. Темникова, Р. Боднар, Н. Третьак, С. Мартос та ін. Однак, як засвідчує зібраний нами новий фактичний матеріал, названа вище проблематика в українській мові на сучасному етапі її розвитку потребує більш скрупульозного аналізу, комплексних монографічних праць. Адже жаргонне мовлення нині розвивається надзвичайно динамічно, кількість нових вторинних одиниць неухильно зростає й урізноманітнюється, заповнюючи номінативні лакуни й збагачуючи емоційно-експресивні засоби загальнонародної української мови. Тому вважаємо, що окреслена тематика залишається досить важливою, що й визначає актуальність цієї статті. До того ж, нові семантичні утворення потребують фіксування, належної інтерпретації й лексикографічного опрацювання.

Мета поданої розвідки – лінгвістичний аналіз відомих раніше і нових жаргонізмів української мови, деривованих семантичним способом.

Стаття має такі завдання: уточнити поняття *жаргонізм*, увести до наукового обігу нові лексичні одиниці з різних жаргонів, утворені лексико-семантичним способом і переважно не зафіксовані українськими словниками; провести аналіз деяких особливостей у семантичній деривації, що намітилися й активно діють у загальнонародній українській мові на межі тисячоліть.

Фактичним матеріалом для дослідження слугували семантичні жаргонні одиниці (понад 160 слів), вибрані й задокументовані нами здебільшого із сучасного інтернет-дискурсу, із мови публіцистики (українськомовних газет, журналів, програм і передач радіо й телебачення), художньої літератури, а також із живого розмовного мовлення певних соціальних і професійних груп.

Субстандартна лексика, зокрема й жаргонна, з одного боку, – значна й невід’ємна частина будь-якої розвиненої природної мови, її лінгвокультурний феномен, історичний відбиток певної доби. А з другого, – це також і своєрідний корпус словникового складу, характерний для певної соціальної, вікової або професійної групи, що побутує в усному варіанті мови. Свого часу Л. Ставицька висловила слушну думку про те, що «будь-яке суспільство іманентно не може бути соціально однорідним; воно поділене на соціальні, корпоративні групи зі своєю субмовою, яка, з одного боку, протистоїть літературному стандарту, а, з другого, витворює власний самодостатній мовний мікросвіт, байдужий і до стандарту, і до інших соціально-мовних груп» [7: 54].

Сьогодні, на жаль, у науці немає однастайності щодо розуміння й визначення *жаргону*. Існують різні погляди лінгвістів [1: 182–183; 2: 152–153; 6: 33] на це мовне явище. Вважаємо найбільш прийнятним таке визначення *жаргону* (із фр. *jargon* – «незрозуміла мова»; «безглуздя»; «гелготання»; від гало-ром. *gargone* – «базікання») – соціолект (один із різновидів соціальних діалектів), який відбиває особливості мовлення певної стійкої соціальної, вікової або професійної групи людей, пов’язаних тривалим перебуванням в одному середовищі або певною спільною інтересів. Закономірно звідси випливає дефініція *жаргонізму*. Це специфічне слово, вільне або стійке словосполучення, фразеологізм, що вживаються тільки в соціолекті, тобто переважно такі специфічні, емоційно забарвлені назви реалій, які мають нормативні відповідники в літературній мові та, відступаючи від неї, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності тощо.

Сучасна мовна ситуація в Україні, як уже було зазначено, характеризується зростанням інтенсивності використання жаргонізмів у різних стилях і жанрах. На нашу думку, цьому сприяє ряд причин, серед яких варто виділити такі: 1) демократизація суспільства (що межує з уседозволеністю); 2) усунення цензури й самоцензури; 3) свобода думки й слова; 4) відсутність еквівалентів у літературній мові; 5) протест проти сухої, невиразної мови, кліше, штампів; 6) неординарність і новизна; 7) експресивність й емотивна оцінність жаргонізмів; 8) нерідко жаргонізм значно лаконічніший від офіційного терміна чи терміносполучення (його можна швидше вимовити або написати); 9) мода на певні мовні одиниці; 10) поширення індустрії розваг (комп’ютерні ігри, сайти, телепрограми та ін.) тощо.

Зібраний корпус фактичного матеріалу переконливо засвідчує, що переважну більшість жаргонізмів утворено шляхом семантичної деривації на основі загальноновживаної лексики. Адже спираючись на лінгвальну систему загалом, жаргон є її частиною, яка функціонує й розвивається за загальними законами певної мови, використовує відповідні її рівні та одиниці, притаманні цій системі. Водночас варто зазначити, що жаргони мають і

деякі особливості, які дозволяють виділити їх в окрему підсистему всередині лінгвальної системи. Так, прикладами творення жаргонних слів на основі загальноживаних (здебільшого питомих) лексем слугують одиниці, на зразок: *шпаківня* ‘заскнений балкон’, *пійло* ‘дешево, низькосортне спиртне’, *відстійний* ‘поганий, неякісний’, *висіти* (про операційну систему або програму) ‘не реагувати на зовнішні подразники (натискання клавіш чи кнопок миші)’ та багато ін. Цікаво, що в основу окремих субстандартних слів покладено не літературні, активно вживані лексеми, а ненормативні. Ілюстрацією слугує діалектизм *чміль* ‘джміль’ [4: 345] із південно-східного наріччя української мови, який став підґрунтям для вторинної номінації в жаргоні водіїв, – ‘спеціальний пристрій у вигляді примуса для приготування їжі або розігрівання її в дорожніх умовах’. Порівняно невелика частина жаргонізмів, зібраних нами, виникла на базі не власне українських, а запозичених слів. Останні можуть бути давніми входженнями, напр.: *вірус* ‘програма, здатна проникати в різні об’єкти комп’ютерних систем, мереж і т. ін., створюючи свої копії й здійснюючи різні дії, переважно шкідливі, без відома користувача’, *сфера* ‘м’яч’, *шпанель* ‘перлова каша’ тощо. Однак, як не дивно, шляхом семантично деривації в аналізований період утворено вторинні жаргонізми від нових запозичень кінця ХХ – початку ХХІ ст. Правда останні були досить «розкрученими» переважно в дискурсі засобів масової інформації, розмовному мовленні та в художній літературі, а отже, стали відомими широкому загалові, пор.: *бройлер* ‘відгодоване на м’ясо курча віком 60–70 днів, живую вагою 1,6–1,8 кг’ [СУМ-20 3: 649] та ірон. ‘товста людина’ [8: 69], СПОНСОР 1) ‘фізична або юридична особа, яка офіційно підтримує когонебудь фінансами в обмін на рекламу своєї діяльності, продукції’ [5: 1090]; 2) ‘Багатий коханець, який утримує, матеріально підтримує дівчину, жінку’ [8: 309] та ін.

За нашими спостереженнями, серед аналізованих жаргонізмів істотно домінують вторинні одиниці, у яких відбулося розширення семантичного обсягу, тобто виникненням у них лексико-семантичних варіантів, завдяки яким збагачуються й розростаються виражальні засоби української мови. Засвідчено, що в названих семантичних процесах провідну роль відіграють різноманітні метафоричні й метонімічні перенесення значення.

Зафіксований нами фактичний матеріал переконливо доводить, що з-поміж жаргонізмів, утворених лексико-семантичним способом, найбільшу групу становлять одиниці молодіжного жаргону – соціолекту осіб віком від 12 до 25 років, які прагнуть висловлюватися неординарно, модно, протиставляючи себе старшому поколінню й офіційній системі. Адже мова також виступе частиною іміджу молодої людини. Цей жаргон характеризується переважно негативними емоційно-оцінними, експресивними словами й виразами, зрідка – нейтральними й позитивнооцінними, що часто виходять за межі літературної норми. Найрозвиненішим семантичним полем є «Людина». При її описі й передаванні всього, що з нею пов’язано, домінує неординарна метафоричність, нерідко гумористично-сміхове потракування доквілля. Так, значну кількість жаргонізмів маємо на позначення її

зовнішніх ознак і характеристик: *шафа* ‘людина, яка виділяється серед інших дуже великим зростом; велетень’, *арматура* ‘висока, худа людина (переважно жіночої статі)’, *вареник* ‘товстун’; особливо влучними і дотепними є назви соматизмів: *фари* ‘очі’, *чайник* ‘голова’, *хобот* ‘ніс’, *хліборізка*, *мясорубка* ‘рот’ та ін. Також побутують у молодіжному соціальному діалекті одиниці для передачі внутрішніх ознак людини, які зокрема позначають її розумові особливості, характер, вдачу, поведінку тощо: *олень* ‘нерозумна, недалеко людина», *гнилуватий* ‘людина, якій притаманна непорядність’, *мутний* ‘непередбачувана людина, наміри якої незрозумілі, приховані’ та ін. Саме аналізована субкультура і жаргонізми, що є її показником, на відміну від інших соціальних підсистем, характеризуються швидкою мінливістю, яка пояснюється зміною поколінь. Ілюстрацією цього слугують нові молодіжні жаргонізми, що з’явилися буквально в останні роки, на зразок: *сканувати* ‘списувати в когось’, *фреш* ‘студент-першокурсник’, *дно* ‘розумово обмежена, тупа молода людина; нікчема з найнижчим рівнем знань, умінь і навичок’. Перше слово виникло на основі широко відомої лексики зі сфери інформатики, що має значення ‘здійснювати сканування – оптичне введення зображення (текстів, графіків, малюнків) у пам’ять комп’ютера’ [5: 1052], друге – утворено від новозапозичення з англійської мови (*fresh – свіжий*), яке поки що не фіксують українські лексикографічні праці, ‘свіжевичавлені соки фруктів, овочів чи будь-яких інших рослин’, а третє – на базі давно знаного переносного значення ‘середовище декласованих людей’ [5: 235]. Пор. у контексті: *Артем, фрешфест? всі фреші уже автоматично запрошені!* *про формат деталі будуть публікуватись ближче до зустрічі.3. Аліна, хто такі «фреші»? Артем, першокурсники!* *Ми в Могиляниці називаємо вас фрешами :) Тому ж і фрешфест.3. vk.com»wall-100030590_9; – Не слухай цього десятикласника: він дно! (з усного мовлення).*

Окрім метафоричних, засвідчено одиниці, утворені шляхом метонімічних перенесень значення. Особливо це характерно для номінації українських і зарубіжних грошових знаків. Замість назви номіналу грошової одиниці, яка складається з кількох слів, говорять коротко (економія мовних зусиль) і називають лише прізвище або ім’я відомого діяча, зображеного на купюрі: *сковорода* ‘грошова купюра вартістю (номіналом) 500 гривень’, *леся* ‘грошова купюра вартістю (номіналом) 200 гривень’, *грушевський* ‘грошова купюра вартістю (номіналом) 50 гривень’, *франко* ‘грошова купюра вартістю (номіналом) 20 гривень’, *вашигтон* ‘долар США’ та ін. Названі вище субстандартні одиниці нині вже проникли в інтержаргон і в розмовне мовлення, напр.: ... і поліз до кишені по гаманець. ... Довго діставав вільною лівицею. Відрахував чотири «Грушевських», Вампір затис їх в кулаці і відбіг на відстань, недосягнув для Вара (В.Яворівський); Усі країни визначили суму призових своїм олімпійцям. Найбільше пропонує за олімпійське “золото” Сінгапур – 575 тисяч американських доларів. Взагалі найбільші винагороди обіцяють в азійських країнах. Навіть Казахстан запевнив, що виплатить за чемпіонство 100 тисяч «вашигтонів», рівно стільки, скільки й США. В Європі олімпійське «золото» важить від 50 до 100 тисяч «зелених» (газета «За вільну Україну», 15.09, 2000,

с. 14); – *Що ти мені сунеш **франка**, **лесю** давай!* (з усного мовлення). Наведений вище різновид словотворення, унаслідок якого відбувається перехід власної назви в загальну, у лінгвістиці дістав назву *апелятивація*, або *деонімізація*. Деякі метонімічні утворення мають спільну твірну лексему, але модифікують свою семантику залежно від ситуації, колективу носіїв мови, які можуть надавати їй різного значення. Так, здавна відоме слово *буквар* ‘книжка для початкового навчання грамоти’ у шкільному дискурсі називає: ‘будь-який підручник’ (– *Щось ти сьогодні багато **букварів** у портфель набрав!* (з усного мовлення), ‘старанного учня, зубрія’ (– *Спитай це правило у **букваря** Миколи, який усе знає!* (з усного мовлення) і навіть антонім до попереднього – ‘поганого, відстаючого учня’ (– *Наш **буквар** знову двійок нахапав?* (з усного мовлення).

Серед субстандартних одиниць вторинної номінації другу за чисельністю групу становлять слова спортивного жаргону, адже спорт надзвичайно популярний у світі й інтенсивно розвивається. Аналізовані лексичні одиниці активно побутують передусім у мовленні спортсменів, уболівальників (особливо фанатиків), а також масової армії любителів різних видів спорту. Аналіз зібраного нами матеріалу засвідчує домінування одиниць, утворених шляхом метафоричного перенесення. Характерно, що найбільш поширеними є жаргонізми з ігрових видів спорту. Так, лише на позначення м’яча існує кілька вторинних назв, що утворили синонімічний ряд: *круглий, шкір’яний, сфера, куля*. Пор.: ***Круглий** летів під поперечину, але свого голкіпера підстрахував центрбек ...* (ел. ресурс, режим доступу: galsports.com/video/liha-parimatch-oleksandriya-karpaty-4); *Господарі поля заробили **штрафний** на правому фланзі ...* «**Сфера**» оминула усіх гравців у **штрафному** і парашутом ледве не залетіла у верхній кут молдавських воріт. За сім хвилин наш капітан розібрався із декількома захисниками гостей, змістився у центр і завдав удару з 20-ти метрів, але «**шкір’яний**» зрадницьки оминув ціль (ел. ресурс, режим доступу: www.ffu.org.ua/ukr/teams/teams_u18/13876/); *Неодноразово виникали й «пожежі» в **штрафному** майданчику молодих дніпрян, під час яких гості вибивали **кулю** просто навмання* (ел. ресурс, режим доступу: www.vorskla.com.ua/ru/news/view-7342.html). В українській мові нині функціонує кілька номінацій спортивних клубів і їхніх гравців: *моряки* ‘футбольний клуб «Чорноморець» (Одеса) і гравці цієї команди’, *леви* ‘футбольний клуб «Карпати» (Львів) і гравці цієї команди’, *крити* ‘футбольний клуб «Шахтар» (Донецьк) і гравці цієї команди’, *фараони* ‘футбольний клуб «Динамо» (Київ) і гравці цієї команди’, *вовки* ‘баскетбольний клуб «Київ» і гравці цієї команди’, *акули* ‘баскетбольний клуб «Одеса» і гравці цієї команди’ та ін. Дві останні команди поійменовано за назвою емблем на спортивних майках гравців. Іноді так називають і уболівальників-фанатиків відповідного спортивного клубу. *Востаннє «моряки» виходили на поле львівського стадіону у травні цього року, і «леви» перемогли з рахунком 2:0.* (ел. ресурс, режим доступу: football.sport.ua/news/271851); *13 вересня в Запоріжжі на «Славутич-Арені», луганська «Зоря», яка не має можливості приймати суперників у рідному місті, зіграє проти ківського «Динамо»... У минулому сезоні луганчанам вдалося перервати тривалу безвиграшну серію перемогою на своєму полі з рахунком 2:0... «Фараони» відповіли*

домашньою перемогою 3:1, а всі голи в Києві були забиті після 68-ї хвилини... (ел. ресурс, режим доступу: www.unian.ua/common/983853-chempionat-ukrajini-premier-liga); *Київські «вовки» з'явилися на баскетбольній карті України у 1999 році. Засновником клубу став Олімпійський чемпіон, чемпіон Європи, СРСР та Греції, перший українець в НБА, а нині – президент Федерації баскетболу України Олександр Волков* (ел. ресурс, режим доступу: www.bckiev.com.ua/ua/club/history/); *«Вовки» до останнього боролися за бронзові нагороди чемпіонату з «Будівельником», але для успіху не вистачило лише тришки фортуни: 4 рівних матчі проти діючого чемпіона, та 3 прикрих поразки на останніх секундах. В результаті програш серії 1:3.* (ел. ресурс, режим доступу: www.bckiev.com.ua/ua/club/history/); *«ОДЕСА» знову поступилася, навіть незважаючи на суттєве покращення гри команди. Цього разу «акули», що проводять домашні матчі на виїзді, програли івано-франківській «Говерлі» з рахунком 67-75 ...* (ел. ресурс, режим доступу: firtka.if.ua/?action=show&id=93171). Метафоричним перенесенням значення утворено також і жаргонізми для передавання інших реалій, дій, ознак, явищ спортивної царини, на зразок: *черпак/черпачок* ‘футбольний прийом, коли гравець завдає удару по м'ячеві, підсікаючи його так, що він перелітає через суперників або їх голкіпера і, різко втративши у швидкості, падає у потрібному місці’, *вантажити* ‘здійснювати часті нависи м'яча в штрафний майданчик на свого гравця, намагаючись подолати щільну оборону суперника’, *акцентований* ‘точний, чіткий, цілеспрямований’ тощо, пор.: *Одним з улюблених футбольних прийомів Франческо [Тотті] є «черпак»...* (ел. ресурс, режим доступу: football24.ua/home/showSingleNews.do?top_100_franchesko_t...); *За кілька хвилин Тайсон підібрав м'яч біля своєї карної зони після розіграшу турками кутового і віддав черпачок на хід Тейшейрі.* (ел. ресурс, режим доступу: football24.ua/home/showSingleNews.do?shahtar_peremig_fener..); *Словенці на останніх хвилинах безуспішно намагалися вантажити м'яч у штрафну...* (ел. ресурс, режим доступу: foot-ball.net.ua/national/europe/euro2016/4954-zbrna-ukray); *Смокаровський виконав подачу, м'яч застряг у штрафній, та у метушні ніхто не встиг завдати акцентованого удару* (ел. ресурс, режим доступу: mukachevo.today/kubok-zakarpatyua-2015-znajshov-svogo-volo...).

Із-поміж метонімічних переносень значення в аналізованій царині нами зафіксовано лише одне слово – *бубка* ‘спортсмен зі стрибків із жердиною’, утворене від прізвища видатного українського жердинника Сергія Бубки – *олімпійського чемпіона*, багаторазового світового рекордсмена.

Нині людство планети вступило в нову стадію еволюції – інформаційне суспільство, у якому надзвичайно важливе місце посідають комп'ютерні технології, що стрімко розвиваються, та інтернет. До користування ними залучено широкі кола населення. Саме в названих царинах передусім завдяки фахівцям й іноді навіть аматорам активно формується й функціонує відповідний жаргон. Порівняно молодий вік людей, зайнятих у цій сфері професійної діяльності, а також популярність комп'ютерів у молодіжному середовищі, схильному до вживання жаргонних слів, словосполучень і фразем, визначають моду на комп'ютерний жаргон. У процесах семантичної

деривації таких субстандартних одиниць провідна роль також належить різним видам метафори: *бандура*, *залізо* ‘комп’ютер’, *млинець* ‘компакт-диск’, *мізки* ‘оперативна пам’яті, документ комп’ютера’ та ін., пор.: *З комп’ютером просто: не вистачає пам’яті, докупив — і залізо починає «думати» швидше* (ел. ресурс, режим доступу: www.tk.te.ua/tk/inshe/psih/gotuyemo_pamyat.doc); *ЦП (центральний процесор) є «мізками» комп’ютера*. (ел. ресурс, режим доступу: support.mozilla.org/uk/kb/Firefox). Примітно, що стилістично нейтральні в українській мові слова в аналізованому жаргоні набувають функційно зумовлену знижену маркованість — грубувато-фамільярну, іронічно-зневажливу або просто розмовно-невимушену. На позначення деяких реалій створено синонімічні одиниці. Наприклад, *комп’ютерні віруси* мають різні іронічні назви — *хробак*, *глист*, *живність*, а також *черв’як* ‘вірус, який, проникаючи в комп’ютер, може і не використовувати його ресурси, що є в базі комп’ютера’. Цікаво, що в останні роки для передавання знака @ замість раніше вживаного *собака*, який вважають запозиченням із російської мови, починають використовувати українські номени — *равлик*, *комашка*, *мавпа*. Пор.: *Просимо писати побажання та недоліки на вказані нами електронні адреси на наших картах: gogany(равлик)ukr.net та info(равлик)assa.kh.ua; Значок @ позначає привід ат («у», «при») і називається просто «собака» або «мавпа». ua-referat.com/*.

Професійна субмова водіїв, авторемонтників і продавців автомобілів постійно розвивається й інтенсивно збагачується словами й виразами, які нерідко поширюється й у загальнонародному мовленні завдяки особливій мобільності носіїв цієї підмови, популярності їх професії і масовості захоплення водінням автомобілів. Серед жаргонізмів названої вище царини засвідчено низку вторинних утворень, що виникли на основі метафоричного перенесення за схожістю. У названій підсистемі помітно домінують різні назви автомобілів, що мають досить виразні й оригінальні характеристики: *баржа* ‘Волга’, *бочка* ‘Ауді’, *кубик* ‘Mercedes-Benz G’, *лушпайка* ‘Hyundai-Getz’ та ін.; із-поміж аналізованих лексичних одиниць засвідчено кілька стилістично маркованих зоометафор: *корова* ‘Волга’, *крокодил* ‘Фольксваген-пасат’, *тушканчик* ‘Hyundai Tucson’ тощо. Пор.: *На авторинку в Луцьку минулої неділі «копійку» можна було сторгувати за 900-1600 умовних одиниць, залежно від року випуску і стану автомобіля. «Корова» коштувала від 800 до 1800 доларів, «крокодил» 2,5—4 тисячі, ... «бочка» — 3—7 тисяч «зелених» (газ. «Волинь», 17.08, 2004)*. На позначення інших щодо автомобілів реалій, дій та процесів поширення набули такі слова, як: *горщик/горшок* ‘циліндр двигуна’, *дуля* ‘цеглина або великий камінь, що застряв між двома колесами вантажівки’, *прикурити* ‘ввести в дію електромережу автомобіля від акумулятора іншої машини’, *кидати* ‘обганяти транспортний засіб’, напр.: *Залишайте авто передом до виїзду, тоді в разі розрядки акумулятора буде легше “прикурити” від іншого автомобіля* (ел. ресурс, режим доступу: expres.ua/auto/2015/12/19/165106-pravylnoparkuvatv-avto-v...). Фактичний матеріал засвідчує, що семантичним способом, шляхом метонімічного утворення реалій, створено найбільшу кількість одиниць саме аналізованого жаргону. Переважають субстандартні

слова на позначення узагальнених назв автомобілів, виготовлених певними автоконцернами, як-от: *європесць* ‘автомобіль виробництва відомих європейських фірм’; рідше — ‘автомобіль із лівим розміщенням керма’, *німець* ‘автомобіль виробництва німецьких фірм’, *япоонець* ‘автомобіль виробництва японських фірм’, *француз* ‘автомобіль виробництва французьких фірм’, *коресць* ‘автомобіль виробництва корейських фірм’, *китасць* ‘автомобіль виробництва китайських фірм’, *москаль* ‘автомобіль «Москвич» російського виробництва» та ін. Пор.: *Для більшої наочності розраховували авто з такими параметрами: ціна — до 80 тис. грн, повноцінний багажник, 4 пасажирських місця і двигун від 1,2 л. У цих рамках на нашому ринку можна купити і нового «китайця», і 7-річного «європейця»* (ел. ресурс, режим доступу: ukr.segodnya.ua/economics/avto/vybiraem-byudzhetnyu-avtomob); *В суспільстві існує ряд стереотипів, що французи не надійні, що німці дуже дорогі, що японці то вершина досконалості, що корейці це зло...* (ел. ресурс, режим доступу: konus.org.ua/yak-kupytu-abo-yak-vybraty-avtomobil/). Також у результаті метонімічного перенесення виникла жаргонна одиниця *колеса* ‘автомашина’ — назва цілого за його частиною (*Брат уже має колеса, а я ще безколісний (з усного мовлення)*). Зафіксовано відпропріальне метонімічне утворення *шумахер*, яке в різних жаргононосіїв має неоднакове семантичне наповнення й протилежну маркованість. Помічено, що більшість автомобілістів, поліцейських і пересічних українців використовують це слово з несхвальною семантикою: ‘водій, який зловживає швидкістю; той, хто любить швидко їзду; лихач’. Напр.: *Паркан пані Лідії вже не вперше зносять місцеві «шумахери». Вулиця, на якій проживає жінка, досить вузька і з різкими поворотами. Водії тут часто розганяються та на швидкості не можуть розминутися, а в результаті вилітають з дороги (газ. «Буковинська правда», 14.09, 2015)*. Менша частина мовців послуговується названою одиницею, вкладаючи в неї меліоративне значення — ‘надзвичайно досвідчений автоперегонник або водій’, асоціюючи його з Міхаелем Шумахером — ‘усесвітньо відомим автогонщиком’. Пор.: *Через кілька хвилин нас радісно знайомитимуть: «Анно, це автовіртуоз, ювелір автосправи, гонщик зі стажем...». Я ще гальмуватиму на попередніх емоціях, застрягнувши у щойно пережитому. А тоді, коли цей шумахер удавано відсторонено дивився вгору, подумала: божевілля! чи не з їхала я часом з глузду? (Г. Вдовиченко)*.

Мовна практика свідчить про розширення семантичного обсягу відомих слів на основі метафори у військовому жаргоні. Прикладами слугують як давніші вторинні одиниці (*дід* ‘солдат, який закінчує строкову службу в армії; старослужбовець стосовно молодих солдатів-новобранців’, *жовторотик* ‘молодий солдат’, *крокодил* ‘вертоліт Мі-24’), так і нові, що виникли в ході антитерористичної операції на Донбасі (*аватар* ‘п’яниця’, *кіборг* ‘надзвичайно мужній і витривалий військовик, який б’ється з ворогами, як робот, на межі неможливого, оскільки жива людина так битися не спроможна’, *кікімора* ‘маскувальний костюм’). Особливо цікавими є семантичні модифікації останнього слова: воно здавна зафіксоване в російській міфології зі значенням ‘персонаж, дух, який мешкає в домі і який завдає шкоди, збитків і дрібних неприємностей господарству і людям’; у радянську добу й пізніше

вживалося на означення ‘людини потворної зовнішності’, а у зв’язку з проведенням бойових дій на сході України набуло поданої вище інноваційної семантики: *Переселенці зі Сходу, заручившись допомогою кийвських волонтерів, почали плести кікімори для снайперів, аби ті зникали з поля зору ворога. Лише за три тижні жінки виготовили 20 маскувальних костюмів-кікімор і передали їх у зону АТО* (сл. ресурс, режим доступу: 2plus2.ua>Спецкор>...-ta-sitki-dlya-soldativ...). Є ряд жаргонізмів, які виникли завдяки метонімії: *картуз* ‘прапорщик або офіцер (рідше)’, *сундук* ‘мічман’, *кусок* ‘прапорщик’, *шланг* ‘військовослужбовець пожежної охорони’ та ін., пор.: *Масло з’їли – день пройшов, наш картуз уже пішов* [додому із військової частини] (з військового фольклору); *В тайзі, в краях, що їх нема й на мапі, Як я московську муштру відбував, «Кусок» нездалий, ... Ваня Цапін, Бандерою мене постійно звав (газ. «Шлях перемоги», 13.10, 1999, с. 1).*

Міліцейський (а нині вже поліцейський) жаргон також містить певну кількість одиниць, утворених семантичним способом. Як і в інших соціалектах, тут переважають різні види метафоричних перенесень: *засвітитися* ‘виявити, видати себе’, *акваріум* ‘міліцейська машина з будкою’, *підсніжник* ‘труп, який знаходять навесні, коли розтає сніг’ та ін. Напр.: *Вовка намагався говорити спокійно. – Засвітилися на «Універсумі», знайшли де баракло скидати (А. Кокотюха); Набратися? Це добре. Щоб упасти, упасти на вулиці під паркан, упасти в тролейбусі чи на зупинці, ... відрубатися, щоб обікрали, потовкли морду чи забрали в акваріум. (А.Дністровий); Як там у ментів зуться знайдені весною трупи пропалих безвісті? Якось так лірично, ага – «підсніжники»! (О. Забужко); Поміж деревами було видно друзки пляшок, залізяки незрозумілого походження, інше сміття, котре презимувало під снігом і родовід котрого навряд чи визначать навіть судмедексперти. Несподівано Ользі закортіло нашттовхнутися на який-небудь труп, «підсніжник», як їх називають (А. Кокотюха).*

Зафіксовано кілька субстандартних вторинних одиниць, які в різних жаргонах мають неоднакове значення, хоч основою для їх творення слугувало те саме слово. Справа в тому, що в процесі називання мовцями покладено в основу кожної жаргонної номінації різні семантичні мікроелементи (семи), на які розкладається базове слово. Прикладом такої трансформації значення слугує давна відома в українській мові лексема *верблюд*, у структурі значення якої можна виділити такі семи: 1) жуйна тварина, 2) великий ссавець, 3) одно- або двогорбий, 4) витривалий, 5) невибагливий, 6) засіб перевезення або переправляння товарів, 7) властивість тварини плюватися. Так, у жаргоні водіїв автомобілів субстандартну одиницю *верблюд* утворено від третьої семи – ‘дорога з ямами і буграми’ (*Після зими більшість наших доріг – суцільний верблюд: не проїхати, ні пройти (з усного мовлення)*). У лижному спорті – також від названої семи зі схожим значенням – ‘нерівна горбиста траса’ (*Перемога в естафеті дісталася дуже важко, оскільки лижня – це місцями суцільний верблюд (з усного мовлення)*). На основі шостого семантичного мікроелемента виник жаргонізм наркоманів: ‘переправник, постачальник наркотиків’ (*А постачальники макової соломки ввозили свій товар на Донеччину, ретельно маскуючи його особистими речами, розпихаючи в кишені та*

рукави. Не допомогло, так званих «верблюдів» узяли на гарячому (газ. «Молодь України», 18.05.2000). Від сьомої семи утворено інтержаргонізм зі значенням 'той, хто плюється або під час розмови бризкає слиною' (Тренер апеннінців Траппатоні поміняв Дзанетті та Каморанезі у стартовому складі на міланську парочку Гаттузо – Пірло, а замість дискваліфікованого «верблюда» Тотті на полі з'явився Кассано (газ. «Україна молода», 06.01, 2016). У наведеній ілюстрації йдеться про футболіста римської «Роми» і збірної Італії Фраческо Тотті, який на Чемпіонаті Європи з футболу в 2004 році плюнув в обличчя гравцеві збірної Данії Крістіанові Поульсену.

Отже, зібраний ілюстративний матеріал і проведений його аналіз засвідчує, що процеси семантичної деривації в дискурсі українськомовних жаргонів, зокрема в молодіжному, спортивному, комп'ютерному, автомобільному, військовому й міліцейському діють досить активно. Особливо продуктивно відбуваються процеси розширення семантичного обсягу субстандартних одиниць переважно на основі різних видів метафори, дещо менше – метонімії. Як бачимо, жаргон, як і всі відомі інші форми української національної мови, – переважно антропоцентричний: його головний об'єкт зацікавлення сконцентровано на людині, зокрема на її зовнішньому вигляді, психологічних й інтелектуальних особливостях, манері поведінки та спілкування і т. ін.

Перспективним убачаємо подальше вивчення різноманітних процесів семантичної деривації в інших жаргонах, а також у зіставних дослідженнях соціальних діалектизмів як близько-, так далекоспоріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Винник В. О.** Жаргон /В. О. Винник // Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Укр. енцикл., 2004. – С. 183–183. 2. **Селіванова О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія /О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006 – 716 с. 3. **Словник української мови в 20-ти томах: Том I.** – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с. 4. **Словник української мови в 11-ти томах.** – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. XI. – 700 с. 5. **Словник української мови.** – К. : ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с. 6. **Ставицька Л. О.** Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с. 7. **Ставицька Л.** Короткий словник жаргонної лексики (на матеріалі сучасної української літератури) / Л. Ставицька // Слово і час. – 2000. – № 4. – С. 54–58. 8. **Ставицька Леся.** Український жаргон: Словник / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

Стишов Олександр Анатолійович – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, м. Київ, 18/2, 04053, Україна.

Тел. +38 067-184-80-55
E-mail styshov@ukr.net

Styshov Oleksandr Anatoliyovych – Doctor of Science in Philology, Professor, Ukrainian Language Department, Humanities Institute of Borys Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudryavska Str. 18/2, Kyiv, 04053, Ukraine.